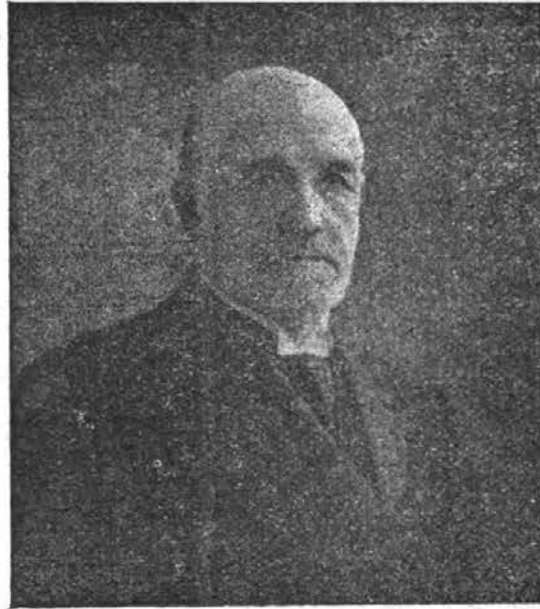

הנובילה ההומוריסטית¹

מרדכי דוד בראנדשטיין.

בראנדשטיין נולד בשנת תר"ד בהעירה בריגל שבגאליציה, והוריו האמידים חנכוהו על כנהוג על למודי התלמוד. הם בקשו להכין את הנער בעל-הכשרון לרבנות, ובהיותו בן י"ב שנה מסרוהו לתלמיד-חכם מובהק, ר' פ"ל לאנדוי, כדי להכשירו לתעודה זו. לפי עדותו של המספר בעצמו, פעל עליו המורה הזה פעולה רצויה במדותיו הנעלות. זכהניע בראנדשטיין לשנת המ' נשלח להרב בלימנוב, כדי להתרגל שם בהוראה מעשית. אולם כעבור שנה לשבתו שם, הביאה אותו חתונת-הבהלה, שהיתה נהוגה אז בישראל, לבית חותנו העשיר בטארנוב. וכאן החלה התקופה החדשה בחיי המספר. הוא התודע לרווק זקן ומשכיל אחד מפרוסניץ, שאהב בכל נפשו את המליצה העברית אהיה מפיץ השכלה בין הצעירים בטארנוב. ואותו המשכיל הורה להאריך החסיד והלמדן שלנו גרמנית ופראנצית, ונתן לו למקרא מספריו העברים. לא ארכו הימים והקורא היה ראשית עבודתו לסופר. בראנדשטיין החל, כדרך המליצים, בכתיבת שירים שגדפסו הספרותית. בהמאספים "משל ומליצה" ו"עברי אנכי"; ואחרי כן הדפיס שורה של ספורים ב"השחר", שעשו רושם טוב על הקוראים.

בראנדשטיין מתאר באחד ממכתביו את התודעותו הראשונה לעורך "השחר":

שלש הוברות "השחר" הראשונות הגיעו לידי בסקרה, ותתאוה נפשו לראות את בעל "התועה". את סטולנסקין הגדול בכבודו ובעצמו, פנים אל פנים. ותאות לבי קתנה לי.

(1) הספר הקטן והמברח.

זכיתי לבוא לוינה, ותהי ראשית מלאכתי לבקר בהיכלו של סמולנסקין. היכלו של האיש הגדול מרבבה הזה היה אמנם רק חדר קטן וצר ברחוב שפרל הקטן, במספלה הרביעית, והוא גם חדר-המטה, חדר-האכל, וכו', וכו'; אבל בעיני היה מקדש ה' ממש, כי את חבון הגדול מאחיו ראו שם עיני, והוא עובד על מזבחו ומשמש בקדש, כלומר—עומד על שלחן רעוע וכותב את ספוריו באימה וביראה. חתמתי קודם כל על „השחר“, ואחרי כן נמנמתי באוני העורך את רחשי לבבי על מכתב-עתו בכלל ועל „התועה“ ויקר תפארת גדולתו בפרט, ככל העולה על רוחי המלא או. ובצאתי מלפניו נתתי על ידו את חזיוני „אליהו“, ויבטיחני לקרותו כשיפנה. בבקר יום השני, בטרם עזבי עוד את בית-מלוני לצאת למלאכתי בעיר, והנה קול רופק על דלת חדרו, וכרנע—נפתחו השמים וארא מראות אלהים. „התועה“, כלומר סמולנסקין, בכבודו ובעצמו עומד לפני ובידו גליון נרפס. ובראש הגליון שחור על גבי לבן באותיות מרובעות: „אליהו הנביא מאת...“—הנה הכאתי לך בזה העתקת-דפוס ממאמך אשר נתת אתמול על ידי, והוא יבוא בהחזרת הרביעית היוצאת זה עתה לאור—אמר לי סמולנסקין—ועתה ראה הקדשתיך היום ומלאתי את ידך לכתוב ספורים במכתב-עתי, כי לכך נוצרת“. ומה אשרתי או! סמולנסקין הגדול בכבודו— ובעצמו הקדישני לסופר בישראל, ומי ידסה לי ומי ישוה לי ומי יערוך לי עוד!

וחושו הספרותי של סמולנסקין לא המעה אותו: בראנדשטיין נוצר באמת להיות. הצייר הנאמן של הצד המנוחך בחיי החסידים שבגאליציה. בספוריו המבדחים ישנה אהבה תמימה ורומנטית, קצת שיחות של פלפול בטלני, הרבה הומור (טבעי וכמה צורך היהודים תאורים נכונים מבערות אחינו בגאליציה. הנה, לדוגמה, הספור בעיר גריליב. „צורך היהודים בעיר גריליב“.

גריליב היא עיר קטנה בלב ארץ גאליציה. לפנים היתה עיר אהלי-עץ, ואנשי רפשי ושיט מלאו את רהובותיה הצרים והעקלקלים, אך השרפה אשר שרף ה' בה ויצורר היהודים—אשר הפקידה הממשלה בימים האלה לראש-הגליל בקרבה—שני אלה עשוה לעיר נאווה ויפה. כי אחרי אשר שרף ה' בחסדו ובהטלתו את אהליה המלאים כל חלאה וכל צחנה, ותדר אז עת צרה ליעקב, כי ראש-הגליל לא נתן לבנות עוד בתי-עץ כבתחלה ולהניע בית בבית בלי כל משטר וסדר ככל העולה על רוח יהודי העיר, ובכך נאלצו לבנות להם בתי-אבן בתבנית אשר התוו למו אמני הבונים בהכמחם. ראש הגליל, „צורך היהודים“, לא נח ולא שקט עוד ויטהר את העיר מאנשי הרפשי והשיט, אף שוה את פני ההיובות וירצפם בחלקי אבנים, ויתן צו כי לא יהיו עוד איש לשפך אשפה ומי-מדמנה לפני פתח ביתו, או כסף ענושים ישלם לאוצר העיר. ואותו היום קשה היה לישראל בגריליב, כיום שגלו מארץ-חסדה!

וגם את ההשכלה החל „צורך היהודים“ להפיץ בין צעירי העיר, המקדישים את כל מעיניהם להפלפול התלמודי; כי יהודי מלומד היה שר-הגליל והיה בקי בהספרות העברית. הוא השאיל בחשאי ספרי-השכלה בגרמנית ועברית להבחור שלמה בן ליפא המוזג ולרעהו נתן, והבחורים השתוממו מאד בשמעם את השר, שנחשב לגוי, מדבר עברית צחה, וגם בבית-המשתה של ליפא החל השר לבקר, בחפצו להכיר את הורי שלמה, תלמידו המקשיב, ומשפתתם. ובין כוס לכוס של יין טוב ראה שם השר את אסתר, בתו היפה מאד של ליפא. השר בא בדברים עם העלמה, שהורידה עיניה לארץ מבושה, ודבר באזניה חלקות שלקחו את לבה, כי כבר הרבתה לקרוא ברומאנים

(1) רוח-בדיחה. (2) כיום הנשפכים לבור האשפה.

עידעה מה זאת אהבה. אסתר אורשה אמנם כבר לכן הרב משיצאנוב, ילד נבער מדעת כבן י"ג שנה—ובכל זאת עשתה התודעותה להשר רושם עמוק גם עליו וגם עליה.

ויהי בחצי הלילה. דומיה נעימה פרושה על הבריאה כלה, ומנוחת שלום שפוכה על החיים אשר יחדלו עתה מעמלם ורגזם ויחליפו כח בזרועות השנה. צפון ותימן יפוחו שדות וגנים, יזילו בשמיהם לריח ניחוח ברוח, וירח בשמים בין צבא כוכביו יתהלך כמלך בין גדודי חילו וישפוך זהר-כסף על האדמה וכל אשר עליה. ליל קיץ הוא בכל חסדת תפארתו, אבל עיני החיים סגורות להטחה הנעים והנשנב הזה. גם ר' של פיא ל הפניד, הסתמיד הגדול, ינום עתה ויישן, יחלום כי יאבק את נבורי התורה ויוכל להם בחריפותו, אשריהו! גם שלמה ונתן רעהו ינחו בשלום על מטתם, ויחלמו לדעת חכמה מאין תמצא, ואי זה מקים בינה, אשריהם! גם עיני השדכן והבדחן, עיני ר' אהרן-שמואל, המשושטות ככל הארץ, סגורות עתה, לא יזוג זווניים, לא יחרו על חתן וכלה, חפשי הוא רנע מעבודתו הרבה, אשריהו! וגם המאחרים בנשף לשתות יין כבית ר' ליפא, גם הם שבו כבר אל מעונם, מרוחים הם על משכבם וישתו וישכרו בחלוםם, אשריהם גם המה! אך נפשות שתיים בכל העיר גריליב לא ינומו עתה ולא יישנו, הלא המה: ראשי-הגליל ואסתר בת ר' ליפא...

השר הנרגש מתהלך הנה והנה בתדרו ואינו מגיח את עמו מידו, אם כי מכתב-האהבה שערך לאסתר ארוך כבר למדי. ובאותה שעה „עמדה אסתר לפני חלון חדרה ותלחץ את מצחה הבוער לוכוכית החלון הפתוח, לקררו מעט“, כי מלחמה פנימית קשה התחוללה בקרבה. מצד אחד ערכה את חתנה הנבער והנכוח, הצעיר ממנה בחמש שנים, מול השר היפה והנאור, וכל רגשי-אהבתה נטו כלפי האחרון; אולם מהצד השני זכרה את רצון הוריה החזק להשיאה לתלמיד-חכם, ופתחה מאד מפני דבת רבים בהלכדה באהבת שר נכרי. וככה עמדה אסתר תפושה במחשבות עונג וצער, תקוה ויאוש, עד כי חלף לילה ויעל השחר בהוד יפעתו בשמי תכלת, וירוגו כוכביו, בקר לרוח היום וצפרי-שמים פצחו רנה; ויבקעו לקולם גם מעינות עיני העלמה הסוערה וארבות דמעותיה נפתחו, ותבך ותרד בכבי, ותזלנה דמעותיה ותשטופנה את מצוקות לבה ותהיינה לה לאגלי-מרפא לרפאות את נפשה החולה, ותשאף רוח כי רוח לה ותשכב על מטתה ותישן שנת תמימים. וביום המתרת שלח השר את משרתו לקנות יין אצל ר' ליפא ולמסור דרך אנב את מכתב-האהבה לאסתר; וככה היה היין לציר-האהבה, המקשר את לבות הנאהבים ומחליף ביניהם מכתבים לעתים קרובות. ור' ליפא שמח בלבבו על השר המרבה בשתיה, ולא התבונן כי ישגה באהבת בתו.

ושלמה בן ליפא, המבקר בבית השר, ספר לו יום אחד את קורות שדוכה של אחותו. אביו ומחותנו הרב משיצאנוב נולדו בעירה אחת שבגליל קראקוי, ר' ליפא היה שמש ומוכר יין-שרף להחסידים היושבים לפני ה', והרב היה עוד מלמד. ויהי היום—מספר שלמה—ותקש אמי בלדתה ותרחה בין החיים ובין המת, ויתפללו בעדה כל תושבי בית-המדרש ובראשם המלמד כמשפט. ואבי נדר נדר לאמר: „אם יהיה אלהים עמדי ויציל את אשתי מרדת שחת, והיה אם נקבה תלד ונתתיה לכן המלמד הזה לאשה“. ובן המלמד היה אז בן שבע שנים, ויתנלגל את אביו אחורי התנור בבית-המדרש, ואנשי המקום נבאו עליו כי לגדולות נוצר ואחריתו תשגה מאד. וכאשר פצה אבי את פיו כן היה, אמי המליטה כת, ובשובה לאיתנה ויכתבו דברי התנאים והברית בין שני הצדדים. אולם המלמד, שהיה בתוך כך לרב בשיצאנוב, גרש אחרי כן את אשתו, שנדרה יחד עם בנה

הגער וילדתה הקמנה לעיר אחרת ולא נודע אנה באו; ועל כן נאות ר' ליפא להשיא את בתו להבן הצעיר שגולד להרב מאשתו השניה; כדי להקים את דברי הברית. לשמע הספור הזה חורו מאד פני השר. הוא זכר את מולדתו ואת אמו הנרושה, וידע מד כי הוא בן המלמד שנעלם והנועד לאסתר על פי הברית. אולם השר התאפק ולא נלה את סודו לאיש, בהודיעו לאסתר כי עוד יש תקוה שאהבתם תשא פרי. ובתוך כך הגיע יום חתונתה.

בראש שלחן ערוך במנורות כסף ויין ומגדנות ישב החתן הדומה למלך, ומביבו בחורי העיר גריליב, אשר קדמו פניו כמשפט... למראה עין הוא כילד בן שמנה או תשע שנים, דל בשר וקטן-קומה, ופניו הלבנים והארוכים יענו בו, כי לא הרבה תערוג נפשו לראות את העלמה היעודה לו... להתעטף בסלית החויל, ויקוה לחבוש, ספוריקי לראשו בימי החול, ושטריוסיל" במועד ושבת, לשאוף עשן הטאבאק בעד קנה ארוך עם קלינה (גדולה בראשו ולהקרא בשם "טוננו" בעלותו לתורה—ותקנתו אלה הלא כתוסן באו לו וסה תתאוה ותשאל עוד נפש ילד כמיהו?—השושבינין 2) הביאו את הבגדים, סלית ו"קיסל" ומצנפת ואבנט, ויהמו הכנורות והנבלים בקול יללה, ור' אהרן-שמואל השדכן והברדחן ענה לקולם ויערר תאניה ואניה בחרוזים זרים ומשונים. השמשים רצים הנה והנה והחן והמניד עם כל יתר כלי-הקרב עומדים הבן, החופה פרושה והמחותנים מריבים איש את רעהו לקיים מאמר התלמוד: "ליכא כתובה רלא קמי בה 'תגרא' 8).—הבלה יושבת על כסא בין רעותיה, והיא בנציב-שיש לבושה שמלת משי לבן וזר פרחי חמד ועלי הרם בראשה; לא תפתח פה, לא תניע שפה, ומבעד לצמחה יביטו עיניה אך אל הפתח באין הפונות.—שושבינין!—קרא הברדחן—הלבישו את החתן בשעה מוצלחת!" והשושבינין החלו לעשות את מעשיהם ויפצחו כלי-השיר קול ענות שמחה, והנה—צורר היהודים" ראש הגליל, ולימינו עלמה מעולפת בצעיף באו הביתה. והאיש לבוש בגדי כהונתו, רביד זהב על צוארו ומנבעת תפארה על ראשו וחרב מעל לסדיו, ויף סאד ויצלח למלוכה בעיני אסתר, אשר אורו בבואו, ותצלח עליה רוח חיים למראהו, אפס נבוכה ונדהמה בראותה את העלמה אשר לימינו. ראש הגליל!"—נשמע הקול בבית החתונה, ואנשי הבית והמחותנים והקראים הסירו כרע את כובעיהם מעל ראשיהם וישתאו ויחרישו, ור' ליפא נגש וישתחוה כמשפטו, ויתן ראש-הגליל את ידו לו ויאמר: "סה זאת, ידידי? לשמות כוס יין באתי, והנה ביתך מלא מזה מזה לפה אנשים ונשים וטף, וקול ששון ושמחה ישמע בו, האין זה קול חתן וקול כלה?" —"ננום ונכרח, רבותי!—החתן ר' שלמיאל המניד, אשר עמד הבן לסדר את הקדושין— ננום ונכרח, רבותי! קרא עברית וימסוק את כפיו, כי "צורר היהודים" זה יבקש אך תואנה להתנולל ולהתנפל עלינו ולאסור את כלנו בבית-כלא, אויה! ור' ליפא, אשר גם הוא ירא לנפשו מהודות כי יתן את בתו לאיש אשר לא נפטר עוד מעבוד בצבא המלך, ענה בפחד ובמורא: "לא, אדוני רב החמד, אבל זבח משפחה הוא לנו, כי באו מחותני וחתן בתו לשיש אתנו מסוש יום או יומים. אך החתונה תהיה, אם ירצה השם, אחרי כי יפטר החתן מצאת בצבא, במלאת לו עשרים ושלוש שנה, אדון רב החמד והאניני". —"הבינותי", ענה ראש-הגליל בצחוק.

והוא נגש אל הרב משיצאנוב, ויושט ידו לו לשלום גם מסר לו את מגלת היתש שלו. והרב פתח את הגליון ויעף עין בו ויחשב להתעלף ולנפול אחרנית, אך ראש-הגליל והעלמה אשר אתו חבקהו בזרועותיהם ויפלו על צוארו וישקו לו. "אני בנך יהודה!" קרא ראש-הגליל; "ואנכי בתך רבקה", קראה העלמה—ילדי רחל אשתך היא שונה". דומיה איומה.

(1) гартъ. (2) прыжка. (3) אין חתונה בלי מריבות.

שררה בחדר, והקראים והמחזתנים והכלה והחתן עמדו כהולמים. ויתאושש הרב ויתחמק סבין זרועות צאצאיו ויטח את דמעות עיניו ויבט במ רנע ויאמר: "ראות פניכם לא פללתי, ועתה הראני אלהים אתכם בזה, אבל תנו-כבוד לה' וענו פה נגד אחי ורעי אלה השלם לבבכם את ה' אלהי ישראל?"—"שלם לבבי את ה' אלהי ישראל ותורתו, אב יקר!"—ענה ראש-הגליל. "עבריה אנכי בכל נפשו ומאודי"—ענתה העלמה אחריו.—"רב לי!" קרא הרב ויבך בכי גדול, ויבכו אתו הקראים כלם דמעות שמחה וניל".

וראש הגליל ספר לאביו הרב את כל המוצאות אותו מיום הפרדו ממנו. אמו הגרושה תעתה זמן מה עם שני ילדיה מעיר לעיר בחוסר כל, ובמותה רחם מורה אחד בשליזיה על היתומים העוזבים ויאספם אל ביתו גם הורה להם דעת. ואחרי שגמר יהודה את למודי-המשפטים בהאוניברסיטה נתמנה לשר-הגליל בגריליב, כי השותה הממשלה את היהודים בזכותיהם ליתר התושבים והחלה למסור להם כהונות-הממלכה. וראש-הגליל הראה אז לכל הנאספים המשתוממים את כתב הברית וה"תנאים", שעל פיהו נועדה לו אסתר לאשה. כל הקראים הביטו בתמהון על המחזה, והראשון שהתעורר מן המבוכה היה השדכן והברדחן.—"עפר אני תחת כפות רגליכם, מורי ורבותי—קרא הברדחן בקול גדול ובנגון—אך למה אתם עומדים כנדהמים? הרי בשר והרי יין, הרי כבוד וגדולה, והחתן מוכן והכלה מוכנת..."

"וראש-הגליל פתח את אזור חרבו ויסירה מעליו, וילבישוהו השושבינין את בגדי-הלבן מעל לבגדי כהונתו, והשדכן והברדחן הבין כי לא עת היא להאריך ולא הרבה להג עוד לעורר אֵבֶל בנמטריאות וראשי-תבות כדרכו, כי אם אחז דרך קצרה וישתה כוס יין מלא ויקפוץ על השלחן ויקרא שמח:

"ואתם בעלי-שיר פרטו עלי נבל,
אהרן-שמואל שדכן אחד בתבל!
תשמח ותרון כל הפמליה של מעלה
והרב משיצאנוב יברך חתן וכלה!"...

למשתה החתונה באו כל בני העיר למגדול ועד קטן, וגם אלה אשר לא נקראו באו לראות ולהתפלא ולהשתומם, ותהי שמחה גדולה מאד. וכטוב לבם ביין ויהיו בשוכחים כי ראש-הגליל בעצמו הוא אשר ישמחו היום בחתונתו, וגם אלה אשר יראו אתמול מגשת אליו ומהביט בו התהלכו אתו היום יכעם אח ורע מקדם קדמתה. גם ר' שלמיאל המניד, אויבו הנורא מלפנים, אשר השבחו תמיד ל"צורר היהודים" ושונא ישראל, גם הוא כרת היום ברית אתו לעיני כל ישראל וישיחו שניהם יחדו בשפת יהודית ממש כדבר איש אל רעהו... ככה שמח הקהל כלו, אך אחר מהם עמד כאיש נדהם ויהי כאלם לא יפתח פיו, הלא הוא דוד שי בן הרב, אשר ירש אחיו ראש-הגליל את בלתו ויקחה לאשה. אפס כי לא קנאת גבר תאכלהו—לא, הוא לא ישים לב להאשה אשר לקח אחיו, כי מה לה ולו?— אבל על הטלית וה"קיטל" וה"שטרוימיל" וה"ספורוק" כי לקחו מאתו עליהם נפשו תאבל..."

קשר המאורעות בספור זה אינו טבעי, והפסיכולוגיה של שני הגבורים ערך הספור. הראשיים, שר הגליל ואסתר, אינה מבוארת כלל. בראנדשמיטר אינו יודע לנתח הרגשות, והאהבה של ספוריו, כאותה של מאפו, היא כמעט תמיד

(1) צרוף רעיונות על ידי מספר האותיות. (2) צבא החילות ומלאכי השרת.

רומאנטית, שמחית וחסרה יסוד נפשיי. היא תלויה במקרה, בנס וביפי הפנים, שאינו מתואר על פי רוב גם הוא בדיוק. ולעומת זאת יש בספור זה, כמו בספוריו האחרים של בראנדשטייטר, רוח-התול בריא וטוב ותאורים נאמנים משיחות החסידים והבטלנים, ארצם ומנהגם,

סידוניה".
יותר טבעיים ומתאימים להמציאות הם היתוסים שבין גבורי הספור, סידוניה".
העלמה היפה וקצרת-הראות הנקראה בשם זה בחלה בחתנה, הצעיר העשיר והסוחר הישר יוסף כספי, ונתנה עיניה בסמדינט של תורת-המשפטים, קארל אדמון. צעיר זה הוא בן להורים עניים, אביו עושה-כובעים ואמו מוכרת שומים ובצלים בשוק; ובהיותו מחוסר חנוך ישר וטוב מילדותו, גבה לבו מאד בלמדו והתחבר עם הוללים ופריצים, אולם סידוניה, שאינה מנוסה בדרכי החיים, לא שמה לב לזאת, ונמשכה בעינים עצומות אחרי האיש ש, כבר כלה חק למודיו באוניברסיטה, ובעוד שנה או שנתים יהיה למליץ בבית-המשפט ובשם דוקטור יקרא". קסם מיוחד יש להתואר דוקטור בעיני סידוניה, והוא כסה על כל מגרעותיו של אדמון והשיב את לבה מחתנה ההגון יוסף כספי, המצטיין בכל המעלות. ומנותתה של סידוניה נגולה, כי עליה לעשות מלחמה גם עם אביה, החסיד האמיד ר' שמואל ברזילי, שבחר לה חתן כלבבו וגם עם החתן הזה הקשור בה בכל נפשו.

הנרות אשר בסנורות-הכסף ישפכו זהר זהב בחדר מלא חסן ויקר, אורם יחלק ויכפל אלפי פעמים במראות הברזל אשר על הקירות, ומקרקע החדר עד הספון יתנוסס הכל בהוד והדר. בפנת החדר עומד עונב פתוח ועליו גליונות-השיר פתוחים, אך קולו לא ישמע כי הסון לשונותיו הלבנות כשלג תחרשנה יחדו, והעלסה היושבת עליו לא תעיר ידה להעירן ולעררן לתת בשיר קולן; כי עיניה ולבה אך אל אגרת קטנה ככף-איש ומפיקה ריח דודאים ו אשר בידיה הרכות. סידוניה יפה כלבנה, אך כעב קל יעיב עתה את זהר פניה וכענן-עצב יראה במרום מצחה הצח מחלב. הסבין מורי האגרת אשר בידה יעלה עב הענן הזה?"

זהו מכתב מיוסף כספי המבשר את בואו לבקר את כלתו האהובה, כדי להתייעץ אתה על דבר תכונת ביתם אשר יכינו להם וליעד את יום חתונתם". בשורה זו העציבה ביותר את רוח סידוניה, ולשוא נסתה המשרתת הנבונה והנאמנה לה, צילה, להוכיח לה, כי אדמון הערוך מול כספי נראה כקוף בפני אדם. בעוד שיוסף כספי הוא סוחר חרוץ ויפה-תואר, נדמה אדמון האדמוני בקומתו הקצרה, בחטמו הארוך ובעיניו הקמנות והאמוצות, ל"תרנגול-הודי מתנפח". אולם דבריה שבו ריקם, כי אדמון האורב לסידוניה זה שבועות אחרים ומדיחה בחלקת לשונו ומרמת שפתיו—כבר קנה את לבה והעכיר את רוחה.

סידוניה לא ענתה דבר, כי אם העבירה את אצבעותיה היפות ברנש ובחפזון נמרץ על כל כפות העונב יחד, עד כי הסו סיתריו ברעם ורעש וכמעט נתקו מתנופת ידה. העלסה היפה חפצה להשביח את שאון לבה, אשר הכאיבה צלה בזעם לשונה, בשאון כלי-השיר והמונו... רגעים מספר פרשה סידוניה על פי העונב כאלו חפצה לנסך את הכלי לרסיסים, אך לאט לאט שבה סערת רוחה לרסמה ותחדלנה גם אצבעותיה רנו, עד כי נדמו הרעש והשאון ומננינה נעימה חרישית לקחה מקומם. והנה נפתחה הדלת—ויוסף כספי בא החדרה. בזרועות

פתוחות סהר החתן אל כלתו היפה, אך היא לא קמה לקראתו כי אם הושיטה את ידה לו ותברך את בואו בקול כחולה. — „סידוניה!“ קרא יוסף וישק את ידה ויחבקנה בעזו אהבתו, אך למראה פניה אשר האדימו ויחורו חליפות ולמכטי עיניה אשר קדרו סכאב-לב ואי-חפץ נחתו זרועותיו, רפו ידיו ונשיקותיו כמו קפאו על שפתיו הדולקות. — „סידוניה, יקרת חיי, האם תחלי או לא תכיריני?“ — וסידוניה חורדה את ראשה ותרדם.

היא השתממה מפניו, ובכואה לחדר-משכבה עלתה על מטתה כקצת-חולה ולא ירדה עוד ממנה „עד כי נסע חתנה וישב לעירו ולמקומו, מבלי אשר יעדו את יום כלולתם“, ומבלי דעתו את סבת השנוי שבא במחשבות סידוניה. וימרר הדבר את רוח אביה, וביחוד את רוח אמה-החורגת, מרים, שחפצה למהר ולהשיאה לאיש כדי להפטר ממנה. ותקרא אליה החרדה את צלה, למען הציל מפיה דבר אמת על אודות סידוניה, המגלה לפניו את כל לבה; וכשמאנה צלה לגלות את צפונות גברתה, כעסה בה מרים ושלחה אותה מביתם. סידוניה נפרדה מתוך דמעות מעלמה יקרה זו, שהיתה לה לרעייה נאמנה, ובהביטה בעד החלון אחרי העגלה שנסעה בה המשרתת, אמרה במר נפשה: „צר לי מאד, צלה, כי תעזוביני, תרחיקי ממני, בעת אשר קרבתיך יקרה לי, וגלמודה אנכי בלעדך בערער בערבה“.

ובלבה של סידוניה החלו להתעורר גם רגשי-נוחם על אשר נחפוה לרחות ממנה בשתי ידיים את חתנה הישר והטוב, אולם אדמון מחר לנחמה מינונה בדברי אהבה וחלקות ושלח לאביה את ופסי השדכן הערום, שסכסך את הענין ובלבל את שני הצדדים עד שנאותו להשדוך. ובעת שנאספו הקרואים והסופר הכותב את ה„תנאים“ הגיע לסכום הנדוניה ושאל „כמה?“ — נעלם ופסי מן הבית, והמתותן שמואל ברזילי עם החתן אדמון באו לידי דין-ודברים. בעוד שהחתן דרש שלשים אלף כסף, כמו שהבטיחוהו השדכן, חפץ המחותן לתת רק חמשה-עשר אלף, כמו שהתנה בפירוש עם ופסי. — „חמשה-עשר אלף כסף אקחה אני? — דבר אדמון רתת— וכמה זה יקח אחד החיטים כיום הזה?“ — „דבר בזה לא היה עוד לעולמים! — ענה ר' גרשון עושה-הכובעים, אבי החתן, גם הוא חלקן— חמשה-עשר אלף כסף לבני?!“ והוא צחק בשאט-נפש, אף כי הכרת פניו ענתה בו, כי גם ס'ז אלף כסף לא ראה בעיניו מעודו. שמואל ברזילי בא בין המצרים, והחל להגדיל מעט מעט את סכום הנדוניה; אולם אדמון ראה את עצמו כנעלב, ויאמר: „לא נאוו לאדוני ברזילי לגרוע ולהוסיף כאיש אשר יקנה שור או כשב או עז בשוק-הטבחים“. פני סידוניה אדמו ויחורו חליפות למראה המסחר הנתעב הזה, ולחשה באוני אדמון: „רע עלי המעשה, קארל, כי תקשיח את לבך משאלת אבי ובקשתו, ותכאיב לו מאד בעד בצע-כסף“. אולם אדמון בקש את אהובתו שלא תתערב בדבר הזה, שאינה מבינה בו; וכראות ברזילי כי אין דרך לנמות ימין ושמאל, נאלץ למלא את חפץ החתן, כדי שלא להמיט חרפה גדולה על בתו בהבטל שני שרוכיה זה אחר זה. הוא התחייב לתת שלשים אלף כסף, בחשבו לשלם רק החצי, כדרך המחותנים; אולם אחרת חשב אדמון, כי צוה להוסיף בכתב-התנאים: „ולסלק קודם החופה ליד החתן במוזמנים“. הקערה נשברה למול-טוב, ובאותו הרגע הופיע ופסי השדכן, „פניו צהלו משמחה ועיניו אורו לנונה ברק הזהב אשר יקח בשכרו“.

אבל תקות הנוכל לא באה. אדמון עמד על דעתו, כי אם לא יתנו על ידו או כל כסף-הנדה שהבטיח ברזילי יתבטל קשר הארוסין, וסידוניה נוכחה מעט מעט כי אך אל הכסף ישא בחירה את נפשו ואהבתו לה אינה אלא כסות-עינים. ובפקחה עיניה לדאות נכוחה נקעה נפשה מפוחו זה, שאמר להתעשר מהון אביה ולפרוע בו את חובותיו

המרוכים שחב מתוך בזכו והוללות. או כלו כעשן כל חלומותיה הנעימים של סידוניה, ותשב כל היום בודדה ועצובה מבלי כל אוהב ורע, בעוד שאמה-חורגתה הנדילה את שברון רוחה בתוכחתה המלאה חמת איבה. ועל כן שמחה סידוניה מאד על המכתבים הנעימים שקבלה מצלה הטובה, אשר נשאה בתוך כך לאיש, הירמאן כרמי, הסוכן באחוזת אדוניו בן-יעקב. היא תארה לפניו את החיים השלויים והמאושרים בכפר מושבם, שדה-טוב:

„שתי פרות לי ברפת, פרות ברודות(1), בריאות וטובות-מראה. אותן אצל אדוני סמקנהו הרב ויתנן לי ביום חתונתני. ומה אהבתי פרותי הטובות האלה!... בבקר בבקר אתן בליל-חמיץ לפני פרותי, ובאכלן על אכוסן את הפֶּרְיָה אשב להגלן על הדומי ואחלוב את חלבן אל ספל-העץ, אשר אחזיק בין רגלי בטח כאחת השפחות אשר בין המשפּתָיִים(2). מזוינו(3) מלאים מכל תכוואת הארץ, מפרי האדמה ומפרי העץ, ומכל אשר יאכל לבד נפש לא נקנה פה כל טאומה; כי גם היאור יתן לנו את דגתו, הדבורה—את דבשה, והתרנגולת—את ביצתה, ובסכלא הן צאן לנו, ואוזות רועות באחו, וכלוב מלא עוף-כנף... כסף אין לנו וזהב לא יבא באוצרנו, כי הלא רק מאשר לאדוננו נאכלה ונשבעה ואל כלינו לא נתן, אבל מה לנו לכסף ולזהב? אין כסף גם לטלאכי-מרום במרום, גם גרה אחת אין בצלחתם, והסתו ששים ושמחים!... הכלב הנורא בארץ, עז-הנפש אשר לא ינקה כל הקרב אליו, הוא כרת את בריתו אתי. ואך ראה את פני התנפל לפני ויתאבק בעפר רגלי, ויהי לאות כי הכיר בי את אשת אדוניו ונברתו. והחתול הערום, אשר ביום ביאי גם מפני ויתבונן בי מרחוק בעינים מפיקות ערסה ומזמה, כעיני אסך-חורגתך ביום הפרדי סמנה—גם הוא השלים אתי עד מהרה, והנה הוא רובץ עתה לצדי, מתחכך בכנדי ומלקק את כפיו כלשונו ומעבירן על עיניו, כהמבשלת הזקנה בבית אבותיך בלהשה על עין-הרע“.

וכבוא האביב, הזמינה צלה את סידוניה לבוא אליה, כדי לרפא את שברון-רוחה כהדר הטבע, המקיץ לחיים חדשים. „פניתי ביתי—כותבת הרעיה הנאמנה—הכינותי לך מבחר חדריו, והטבע גם הוא יעזור על ידי להרהיב נפשך ולהחיות לך ממראה עיניך אשר תראי בשדה ויער, כי דשאו הר וגבע ועמקים יעטפו ידקק חרוץ(4)... האביב הזה, אשר חדש פני האדמה ויעוררה לתחיה, יחדש רוח נכון בקרבך ויעירך ויעוררך גם אותך, והקיצות מחלומך הרע אשר חלמת“. וסידוניה מהרה לעשות כדבר רעותה, שקבלה את פניה בשמחה ואהבה רבה, גם השתוממה על השנוי הגדול שבא בחזותה מיום שנפרדה ממנה. „לחיה המלאות כחשו והלבינו, ועיניה הגדולות והשחורות כאלו הגדילו והשחירו מבתחלה; צחוק שפתיה היפות חלף ואיננו ותונה חרישית לקחה מקומו, ותמונתה כלה כאלו המכה(5) מעט“. אולם עצבה של סידוניה הוסיף לה קסם מיוחד של ענוה ושלוה רצינית(6), גם מראות התולדה מהרו להצהיל מעט מעט את רוחה.

רוח קדים חרישית יכה גלים בשדי-תכוואות ועצי הגן ינודו, יניעו ראשם ויזרקו נטפי מים אל החלון אשר צלה וסידוניה עומדות עליו, וסידוניה שאפה רוח ותעצר ברעותה מסגור את החלון הפתוח.—אל נא צלה, אמרה, כי נטפי מים אלה ישיבו את נפשי העיפה ורוח-חיים יפח באפי רוח קדים זה. ומה נעים החוץ הזה לעיני!... בעיר כי ירד גשם חדר בחדר באתי להחבא, כי מהתענג ומרוך יראתי הצנן רגלי על ארץ נשמה ביום מסר פן אטנף נעלי ושמלותי תרטבנה; לא כן אנכי עמדי היום, עת יורמו מים עבות וקול יתנו

(1) полосаты (2) מרבץ צאן ובקר. (3) אסמינו. (4) זהב. (5) שחה. (6) серьезная.

שחקים, עת ירעם בשמים ה' והצניו יתהלכו ארצה, עת ינהג בעזו קדים וירקיד כמו עגל יער—אז כהולך בחליל אתהלך תחת שמי ה', ולוא גם ארחץ הליכו במי-ברכים וכל לבושי אנאלתי; כי ארחץ בנקיון נפשו והזכותי לבי להביט מעללי אל אדיר ונאור ולהתכונן בנפלאותיו כי רבו, ושכחתי עניי ועמלי".

וצלה מצאה בין כליו המאובקים של אדוני הכפר גם עונב ישן ושבור, שעל „ארבעה וחמשה מיתריו, אשר נשארו לו לפלטה, שממית בידיה תתפש ותארוג קוריה ⁽¹⁾ באין מעצור". ותנקו, ותתקנהו, וסידוניה פרטה עליו ותשפוך את נפשה הנכאה במנגינותיה; כי בשכחה את אדמון כחלום רע שנרד וגמם לאור המבע וקסמו, שבה וזכרה את אוהבה הישר והטוב יוסף כספי, שרתתה ממנה באולתה—ומרירותה כמו דמעוניה השתפכו בשירת-תונה.

ויהי היום וצלה ישבה אצל החלון ותפרה כדרכה, „ואזנה תתענג על שיר סידוניה ומנגינותיה, והנה מרכבה מרקדה תסור אל החצר ואנשים שנים ממחרים לרדת ממנה. האנשים האלה היו עטופים באדרתם עד חצי פניהם, כי הגשם לא חדל ומטר נתך עוד ארצה, ובכל זאת עמדו על מקומם ולא מהרו הביתה; וצלה התביינה בהם בעד חלונה וטרא כי יתמהו האנשים איש אל רעהו על צלצלי העונב וקול המשוררת כעל דבר אשר לא פללו לשמוע במקום הזה, ותבין כי אדוני הכפר המה". היא מהרה לקראתם בידירות וכבוד, ותפנה להם חדרים מיוחדים בבית, בספרה להאורחים כי המשוררת היא רעוהה, בת אדוניה מלפנים, סידוניה ברזילי, המתארכת כעת בביתה. וכשמוע בן-יעקב, אדון הכפר, האוהב מהתלות, את המנגינה העצובה, אמר „אל רעהו הצעיר, אשר בא אתו, בצחוק ובקול דממה: „זכור נא, ידידי, ואל תשכח את שם הנערה היפה ועצובת-הרוח, כי הלא איש צעיר-לימים אתה ועלך לנחמה ולשמחה מיגונה". ובאותו הרגע חורו פני האורת הצעיר, כמות, וקרסוליו מעדו ויתשב לנפול אהורנית, אבל התאמץ ויתחזק על עמדו, ולמען הסתיר את פניו מעין רואה העביר את מצפתו על מצחו כאלו ימחה את זעת אפיו בה". הצעיר הזה היה יוסף כספי, שקנה את האחוזה שדה-טוב מידי בן-יעקב, כי מרוב געגועיו על סידוניה אהובתו עזב את מסחריו ושאון קריה, ויבוא להשכיח גם הוא את יגונו בהחיים החדשים והשוקטים של הכפר. ומה גדלו איפא השתוממתו ומבוכתו במצאו בכפר זה שקנה את הנפש האהובה לו!

הוא גלה את כל לבו לבן-יעקב, והלו חמד לו לצון, כדרכו, ובשבתו לאכול אל השלחן הערוך, המלא ברכת ה' ומקושט „בשושני-רית ובפרחים מרהיבי עין"—ספר לסידוניה לפי תומו, כי הוא מכיר סוחר צעיר אחד, יוסף כספי, שתלה מחלה כבדה ואנושה מתוך געגועיו על אהובתו שבגדה בו. פני העלמה האמללה אדמו והלבינו חליפות, וקריאת „אויה!" יצאה מלבה הנשבר, „אך ברגע זה עצם בן-יעקב את עיניו ויעצור ברוחו ויזורר בחוקה פעמים אחדות. ובכן לא התבונן בו איש כי שמע את צעקת העלמה וראה ברעתה, והוא מחה את שער שפמו ויאמר: „התעמשת על דבר אמת, כי באמנה חולה האיש הזה מאד, ואסונו עוד יגדל שבעתים כי ימאן להרפא... ואהבת עלמה, אשר אולי לא תשוה גם באחת מאנחותיו, פעלה כל זאת. האם לא השחוק הוא, שרתי?" ובעוד שרגשות שונים הציקו לסידוניה ודכאו את רוחה—נתן בן-יעקב אות, ויוסף כספי יצא מחדרו ונפל בזרועות אהובתו הנדהמה.—„אמותה הפעם!" התיפתה העלמה בלב נשבר לרסיסים. — „לא, כי לתי תשובי הפעם, ותשובי תיני גם אותי, סידוניה רוח-

. картина (1)

זיי ונשמת אפי! — ענה יוסף באמונת-אומן ואהבה רבה, ויפול על צוארה ויבך, וגם היא בכתה על צואריו.

וסידוניה היתה לאשה ליוסף כספי, אדון הכפר שדה-טוב, כרת משה וישראל, וכרת המופרים הטובים והישרים בלבותם, אשר לא ירצחו נפשות יצורי דמיונם ולא יתנו איתם לראות שחת, כי אם יגדלום לתורה ולחופה ולמעשים טובים... והאדון בן-יעקב נסע וישב אל ביתו שמה וטוב לב על התשועה הגדולה אשר היתה על ידו לנפשות נוגות, ויבטח את יוסף ואת אשתו היפה לשוב אליהם ולשמוח אתם שנית כעת חיה, לעת תחבוק סידוניה בן או בת.

ערך הספור. סידוניה" מכיל קצת פיוט ותאור יפה, אם כי מקושט בקצת דומאנטיות, של הצעירות התמימות בהערים הקטנות. סידוניה היא בת העירה המפוסית, הרודפת אחרי חתן עם דיפלום, מבלי הבחין אם הוא ישר או נבל, יפה או מכוער. בעל ההשכלה-העליונה נראה בעיניה כסמל השלמות, זאינה רואה את כל מגרעותיו המוסריות והתמרייות. כן מחליפה עלמה קלת-דעת ושטחית זו את השקפותיה ורנשותיה לפי צורך השעה, כי התרבות של האשה החדשה לא עוררה עוד את שכלה ולא שנתה את תכונתה המבעית הנוטה לקלות ושטחיות.

הדבוקי. ספור מבדח ומפוסטי מהיי החסידים בגאליציה הוא, הדבוק, או שני תתולים בשק אחד.

גדול היה כבוד הצדיק מ'ק' ש'א והפארתי רבה סאר, אך רבים סכבודו ותפארתי גם יחד היו הוננו ורכושו וקנינו. ביתו היה כהיכל שרים בנוי לתלפיות ומלא כל שכיות החסדה, כרכרותיו כמרכבות רוזנים, וסוסיו יכלו להתחרות את אכירי ערב אשר בארות מלך. ואת כל החיל הגדול הזה עשה לו הצדיק—בתפלתו.

אולם פתאום בא מאורע שהעיב את זוהר אשרו של הצדיק הזה, ר' יקמן. דוד היה לו, ר' בירינה, וגם הוא

צדיק מושל ביראת אלהים, ובירת מלכותו היתה העיר הבליהב, קרן בן שטן בקצת ארץ גאליציה המזרחית. מלכות הצדיק הזה לא ננעה במלכות צדיקנו מרקשוא אפילו כהוש השערה, ודבר לא היה להצדיק ר' בירינה עם בן אחיו, כי גם אותו ברך אלהים בעשר וברכוש ובצאן אדם, אשר פרו וישרצו וירבו ויעצמו מיום ליום, על כן לא רעה עינו בשאר-בשרו היושב על כסא אכותיו בעיר-סבורתו לבטח. ויהי היום ויסת השטן את שרי המדינה ויבנו את ספלת-הברזל עד גבול ארץ רוסיה, ותעבור המסלה גם בעיר הבליהב. אז הגיעו ימים אשר אין חפץ בהם להצדיק, כי סכונת-הקיסור, בת הסטרא אחרא ו) והקליפה, נברה בעונותינו הרבים על הקדושה, כמשפחה, ותביא אתה לבקרים אשכנזים, צרפתים ואנגלים, אנשים רעים וחטאים מכל ארצות הגוים אשר מעבר לים ומתחת להרי-החשך; והמה מדי עברם בעיר הבליהב נשעו שמה זמורות זר, דעות נפסדות ומחשבות זרות והרהורים רעים, ותתרבה האסיקורסות והחסידות נתמעטה, ותמעט גם הכנסת הצדיק ותלך הלוך וחסור מיום ליום.

(1) הצד השני, היא הסומא בלשון הקבלה.

וידבר הנבאי הערום, ר' בירך, על לב ה"רבי" שילך וישתקע ברקשווא, מקום יותר מכשר לפרנסה. — "יעצת בשת לנפשי, ר' בירך—נאנח הצדיק—אתה אומר אלי לצאת למלחמה על בן אחי ולקפח את פרנסתו ביד חזקה, ומה יאמרו הבריות?" אולם דעתו של ר' בירך הכריעה, כי גדל העוני בבית ה"רבי", ויסע

ברב עז ובהדרת מלך. עם כל בניו ובני בניו ועם כל בני ביתו הזכרים נסע הצדיק, וגם כל חסידיו "היושבים" הלכו אחריו, ומהם בחר לו ר' בירך הנבאי ששה אנשים גבורי-כח, גדלי-קומה ועזי-נפש וישימם גבאי-משנה לעמוד לפני הצדיק ולשרת את פניו כאשר יצום. והקול נשמע בית הצדיק סרקשווא כי דודו הרב הקדוש מק"ק הבליהב בא לראות את פניו ולהשתטח על קברי אבותיו הקדושים; ויסהר ויצא לקראתו בסוסיו ומרכבותיו ובהמון חסידיו ובכל כבודו ותפארתו, ויבא את האורח הקדוש ואת האורח החבאה לרגלו אל ביתו, וישמח בו שמחה גדולה מאד. וגם על ר' בירך הנבאי שטח הצדיק, על פרקו ו) הנאה וזקנו המגדל, על מדברו הנאה ועל טוב טעמו וחכמתו, ויכר בו כרגע ניצוץ נשמתו של יושע בן נון משרת משה איש אלהים.

הצדיק הצופה נסתרות לא ראה את הרעה הנשקפת לו מאת דודו, אם כי ההמון הרב הקיף עוד באותו היום את הבית, ותשוקתו גדלה מאד לראות את הצדיק החדש ולהתברך מאתו. וביחוד התאוה העם מאד לראות את ר' בירינה הקדוש בהשתטחו על קברות אבותיו.

לא חדש ולא שבת היום, לא סועד וחג, ובכל זאת שבת שבתון בעיר רקשווא ודומיה שוררת בכל פנותיה. שבתה העבודה בבית וחדלו מקנה וקנין בחוץ, החנויות סגורות על מסגר ורגל כלתה סן השוק בעצם היום, ואיש או אשה לא יראו ולא ימצאו בעיר כלה... בחור ובתולה, זקן וזקנה, טף ונשים, הרה ויולדת, גם עני ופסח יחדו, כל אשר אך ישא את רגליו ללכת בהן על הארץ, כלם קדמו היום אשמורת, ועזבו טרם היות הבקר את העיר. והנם נחמס עתה בחצר-מות, בית סועד לכל חי, ועיניהם כלות לראות בכוא הצדיק מהבליהב להשתטח על קברי אבותיו הקדושים...

"הצדיק!—קראו הצופים מעל גג בית הקברן—הצדיק הנה הוא בא!" וכרגשת התרים, אנשו אנית קולומבוס בלב ים, בשמעם בפעם הראשונה, ארץ! מפי הצופים בראש חבל—כן גדלה הפעם רגשת הנועדים בחצר-מות לשמע שם הצדיק. הם קפצו, דלנו, רצו, גם נוקשו ונפלו, ואיש את רעהו ואשה את רעותה הדפו ויתנגשו".

והצדיק השעין, את ראשו על מצבת קבורת אביו הקדוש, ואחרי עמדו דומם כשעה חדא, התעורר ויסמוק כפיו ויקרא: "גורה היא מלפני אבי שבשמים ואותה אין להשיב!... והריני מקבל עלי עול גלות ועול גרות, להגלות מעירי וממקומי ולגור פה בעיר הזאת". לשמע הדברים האלה קדרו פני הצדיק המקומי, ר' יקטן, בעוד שכל הקהל שב משדה-הקברות שש ושמה, כי זכתה העיר לשני צדיקים.

ולא לחנם הצמער ר' יקטן. בבית הצדיק מהבליהב רבה התנועה, והמונים, המונים של נושאי מנחה מיחלים כל היום לתפלותיו וברכותיו, ובבית הצדיק דמתא השלך הם. הוא עומד בוויית זו ומתפלל תפלת הנם, כי אין דורש ואין מבקש לה ואין משלם בעדה אפילו שוה פרוטה, ואשתו הצדקנית עומדת בוויית זו ומתפחת ובוכה על תחנוניה, כי המר שדי לה מאד בשברו להם כל מטה-לחם, ועוד מעט ויאצו,

חלילה, לנגוע באוצר המנוצר ולאכול מן המוכן. הבנים והבנות כאבל-אם קודר יהלכו הנה והנה, אין פוצה פה ואין דובר דבר כי גדול הכאב מאד. ורבקה'לי הנערה היפה, בת בן הצדיק, כלה צנועה וחסודה האמונה עלי תולע, נוגה ושוממה נשקפה היא עתה בעד החלון". אולם ר' נתן, הנבאי והשמש של הצדיק ר' יקמן, הוא ערום ופקח לא פחות מר' בירך, גבאו של ר' בירינה; וימצא תחבולה איך לגרש את הצדיק שהסיג את גבולם.

יום אחד באה לרקשוא מרכבה נהדרת עם שני אורחים עשירים ותעמוד

לפני פתח הצדיק הגולה, ואברכי העיר עם בחורי בית-הסדרש והסוּן תינוקות של בית רבן נסבו עליה ומששו את כל כליה מבית ומחוץ בהתכוננם בה בינה. ובני-החיל אטיצי-הלב אשר בקרבם הרסו גם לגשת ולנגוע בקצה אצבעותיהם בהסיסים עצמם, העומדים ביראת כבוד ובענוה יתרה, בידעם לפני סי המה עומדים, לפני אברכים מופלגים ובחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא, ועל כן יתנו את גוּם למסששים ואת זנבם למורטשים, ולא יבעטו במ להרע להם, חלילה.—"אבל הרפז!—נער במ הרכב—אל תתחרו בסוסי, פן ישתובבו והייתם להם למרסם!"—אין. אנו יראים את הסוסיים כלל—ענו אברכים אחדים בטח וינמו להעביר את ידם על טוב צוארם, אך פתאום צהלו הסוסיים ויניעו את זנבותיהם ויטסחו במ על פני אחד הבחורים, ותחרד כל המחנה כלה ויניעו ויטונו אחור.

ובאותו הרגע נשמע קול רעש גדול וצעקה נוראה מבית הצדיק, המלא מפה לפה אנשים ונשים. אחד משני האורחים שבאו במרכבה היה אחוז=דבוקי), זהאורת השני ספר, כי הביא את אחיו החולה להצדיק כדי לרפאו ממחלתו הנוראה. אולם הרוח הרעה המבעתת את החולה לא נחה ולא שקטה במעמד הצדיק מהבליהב, זאדרכה החולה התנפל עליו בחרפות וגדופים. הוא התקצף, ויתמרמר מאד, ובהתעוּתו כאיש אשר יאחזנו השבץ רקע ברגליו ויחרוק את שניו ויך באגרופיו סביבו, ויצעק בזעף אף ושצף קצף: "הוי נבל ובליעל, איש דמים ומרמה! האתה זה איש-המופת, צדיק כביר וקדוש אלהים עליון? לא, לא אותי תשלה, רשע עוכר ישראל". לשוא נסה אחיו של החולה לעצור אותו ולהשקים את רוחו הנרגש, כי

האסלל תזחמק פתאם בחזקה מזרועות אחיו; ובלטשו עינים סורות זיקות סביבו המה ויצעק בקול פחדים, ויאסר להתנפל על הצדיק החרד כעלה נדף ונשען על ר' בירך הנבאי, אשר גם פניו חורו כמת.—"אחנקך!—צעק—אדקך, ארקעך עם יועצך הרע, נחזי הבליעל הזה, יחרו! או התדמה בנפשך, כי לא ידעתך, נבל זעום ה', רב מק'ק הבליהב? גם את אביך הצדיק ידעתי, והנה הוא יושב בדרד בפנת גן-העדן, בוכה ומתאבל כי הניח בן רשע ומרמה את הבריות כסוך... תן תודה, איש כבד—ען—הוסיף, הדבוקי בקול ילל נורא—חזור בך, איש און ומרמה, כי פן תקשה את ערפך ופֶתְך ברעתך מות נבלים. ושרי-שאוּל יקלעו את נפשך תוך כף-הקלע ומנו לנו יצנפוה צנפּה 2), כאשר ישללו גם לי על רוב חטאי ולא יתנו לי חנינה, הוי ואבוי לי! והאורת התפלג ויכרע תחתיו ויטול לארץ, שערו ססר, עיניו קמו בחוריהן, פניו אדמו כדם ויו קצפו על שפתיו, והיה לזעה ולבלחה לכל סביבו. ולא יכול גם הצדיק להתאפק עוד, כי איטה גדולה נפלה עליו ותאחזתו פלצות, ויטפוק את כפיו וידבר בקול נחבא סחרדת פתאום אשר באתהו, ויאמר: עתה ראה דרכך, בירך, ואשר עוללת לי, אויה! הביטה וראה כי יש אלהים שופטים בארץ, ואתה פתיתני ואפת להסיג גבול אחר ולרשת נחלה לא לי במרמה וחמם—והנני ברעתי"...

(1) בו נתגלגלה, לפי אמונת ההמון, נשמת איש חיסא שמת. (2) יגלגלה ככדור.

וגם בירך הנבאי אשר לא ידע הכלם, גם הוא נבהל ונבעת הפעם וילבש חרדות כלו וידם כמו אבן, וכל בני בית הצדיק והסידור כלם מקרוב ומרחוק עם כל הפון השומעים מגדול ועד קטן חלו ורגזו ויתסהו איש אל רעהו: „מה זאת? מה זה עשה אלהים לנו? ...“ והנה פתאם השמיע „הדבוק“ קול שריקה נוראה, ויקפוץ מסקומו ויתנפל על הצדיק האמלל וישלטלנו מלמלה אל ר' בירך פקידו הנמוג ספחד, ויקשלו איש באחיו וישלו שניהם תחתם. וה„דבוק“ השתובב משיבה נצחת, ויבמה כדוב, וישאג כנמר, וינעה כבן-בקר, ויצהל כסוס, ויצרח כעורב, וייליל כנשוף, וישמיע קול כל חיתו יער יחדו, ותהי חרדת אלהים במהנה“.

כאשר שב רוח החולה אליו, נסעה המרכבה עם שני האורחים, מלפני בית ההבליהבי הנכלם, ועליה חסידים מטפסים מפנים ומאחור כעל מרכבת צדיק הדור בנסעה, והמון אדם רב אחריה, אנשים ונשים וטף, ויבואו עד בית הצדיק דמתא. והצדיק ר' יקמן „שמע את כל הנהיה בבית דודו וימת לבו בקרבו ויהי לאבן“— „שלום עליכם!“ אמר הצדיק בתרדה גלויה, בהושיטו להאורחים את ימינו הרועדת; אך „הדבוק“ כמעט נגע בקצה אצבעותיו ויתר ממקומו ויצעק: „אוי לי כי נדמיתי, כי מלאך אלהים צבאות נגע בי!“— „מה שמך ואי מזה תבוא?“ שאל נתן הנבאי.

— „בושתי וגם נכלמתי, ענה הדבוק ויורד לארץ ראשו, שמי זנביאל בן יואליק, ובשם הרב סטפושאני נודעתי בהתהלכי באשמותי בארץ רוסיניה בימי חיי הבלי. חטאתי, עויתי ופשעתי—הוסיף בכבי תמרורים—תסיס-דרך וירא-שמים הייתי בלוי, ובסתר עשיתי כל תועבה ואלעג לכל קדש ואבזו תורה ואפר חק, ואנוע בעוני ואמת בלי תשובה, ומאו ישלטלוני שדי-שחת, יצירי חטאותי הרבות, מסקום למקום ומנו לנו בלי מנוח, אויה לי!“

והחולה התייפה ובקש מתוך דמעות את הצדיק, הנורא על כל סביבו, גם בשמים ממעל וגם בשאל מתחת— „שירחם עליו ויתקן את נשמתו החוטאת בזכות כל העדה הקדושה העומדת עליו. גם הנאספים בקשו, עליו רחמים בתפלה ובתחנונים ובדמעות-שליש, כי נכמרו נחומיהם ולבם נמס ויהי למים. ויפצרו בהצדיק להעתר להנפש האמללה הזאת, אשר אך בידו להושיעה מרעתה ולתקנה, כאשר ישמעו ויראו עין בעין כהיום הזה. גם ר' נתן הנבאי נפעם עד מאד מדברי הדבוק וכביו, ויפצר בהצדיק לרפא את האמלל מחליו. ויתאישש (ויתאישש) הצדיק הנבהל, ויאמר בתרדה להרוח הרעה המבעתת את החולה:

— „אם כך הוא רצונו של הקדוש-בירך-הוא, ואם באסת יש לי איזו זכות למעלה וקצת דעה בשמים, כאשר את אומרת, כי עתה הנני סופר את נפשי ורזחי ונשמתי על קדושת שמו יתברך, ובצרוף כל העדה הקדושה הזאת הנני גוזר עליך, נפש זנביאל בן יואליק, רב סקיק טפושאני, שתצאי כרנע מנוף האיש הזה, דרך אצבעו הקטנה דוקא, ולא תזיקי חלילה לא לאיש ולא לאשה ולא לשום בריה שבעולם. ראי השבעתיך, מהרי וצאי!“

— „אבל רבי מורי וקדושי—צעק הדבוק במסקו את כפיו—איכה אצא ומלאכי החבלה יחבו לי בחוץ לשוב ולגורני בחרמם ולהכניסני בהרבי השקר היושב ממולך, ורע לי עתה מאו, אוי לי על שברתי!“

ונפש הצדיק יצאה כמעט מפחד בשמעו את הדברים האלה, ויקבע להנשמה החוטאת והגודדת מקום-מנוחה בגן-העדן. וברגע הזה התפוצץ אחד מחלונות החדר לרסיסים, והאורת בעל ה„דבוק“ שאף רוח ויזור בקול גדול, וישלח את אצבעו למעלה— והנה ספת דם עליה לעיני כל ישראל“.

וגרוש „הגלגול“ הרבה לפרסם את גדולתו של הצדיק ר' יקמן, וכבודו גדל שבעתים מבראשונה, „כי יצא לו שם בארץ כנפלאותיו אשר עשה, וישמעו רחוקים ויבאו; ותהי דקשוא למעין-ישועה לכל מוכה-אלהים ומעונה, ואף כי להצדיק בעצמו ולביתו ולר' נתן הנבאי, אשר היה גם הוא למופת מיום דברו פה אל פה את הדבוק באוני כל בני עירו“.

„והצדיק מהבליהב ברח בהחבא מרקשוא, עיר גלותו, הוא ור' בירך הנבאי ואשתו ובניו ובני ביתו, והנם נעים ונדים ומענים בדרך כחם", בבקשם לחם בין אנשים שאין מכירים אותם ואינם יודעים את חרפתם.
 אולם מעט מעט נגלה הסוד, כי „הדבוק" לא היה אלא — שלוחו של ר' נתן הגבאי..."

השקפת בראנדשטיטר על החסידות. בראנדשטיטר כיתר הסופרים העברים שקדמוהו, ואינו מעמיק להסתכל ברגשותיהם על החסידות. הדתיים, בהיפוי שבעולמם הפנימי. אולם הוא מתאר את החסידים לא מתוך התמרמרות וקנאת ההשכלה, כיל"ג וסמולנסקין, אלא מתוך בדיחת-הדעת של הגמוריסט האוהב ללנגל ולבדח. „שום סופר לא התלוצץ כל כך על החסידים, ושום סופר לא פגע בהם פחות ממנו"⁽¹⁾. שני הצדיקים שבספור „הדבוק" הם אנשים ישרים ורפי רצון, שגבאיהם הערומים נשפיעים עליהם לרעה ומוליכים אותם בארחות עקלקלות. הם עומדים על מדרגה אחת של התפתחות רוחנית ומוסרית עם ההמון הרב הנמשך אחריהם. וגם ההמון הזה המאמין בהם, כמו ה„בטלנים" היושבים לפניהם, אינם בני-אדם רעים וחטאים אלא בוערים ואמללים, שתנוכם ודרכי חייהם מנעו מהם את האור והחופש הרוחני.

*

תכונתו הכללית של בראנדשטיטר. על פי סגנונו המליצתי מעט ועל פי קשר-המאורעות התמים והפלאי קצת ברוב ספוריו שייך עוד בראנדשטיטר לסוג המספרים הרומאנטיקאים. פחות או יותר. כסמני הרומנטיקה יש לחשוב גם את השקפתו האופטימית⁽²⁾ והתמימה קצת על המעשים והחזיונות ותכונת בני-האדם, ואת קמוצו בנתוח-הרגשות של נבוריו. כאיש אמיד ומכובד בעדותו סלנג-משוב לב. (משנת השלשים לחייו הוא נושא את תואר-הכבוד „זעין קסרי") כותב בראנדשטיטר תמיד מתוך בדיחות, הרחבת-הדעת וטוב-לב. „הוא נהנה מן הפוטוגראפיות הקומיות"⁽³⁾ שצלם, שמח במעשי-ידיו ואוהב את נבוריו. שהוא מהתל בהם מתוך חבה"⁽⁴⁾. „אם גם התלתי בם על סכלותם — כותב בראנדשטיטר לאחד מרעיו — אהבתי אותם על המדות הטובות שהם מצטיינים בהן הרבה יותר מאחינו הנאורים החדשים, ועל דעתם על-כל-פנים את התורה אשר גדלתי עמה, ואשר הנאורים בעירי לא ידעו ולא שמעו וגם לא יחפצו לדעת ולשמוע ממנה דבר. וכשם שלא נלחמתי אנכי בהחסידים ולא שנאתים, ככה לא נלחמו גם המה בי ולא שנאוני ולא עשו לי כל רעה מעודי". ואמנם היה בראנדשטיטר הסופר העברי היחיד בדורו שלא נרדף מחמת קנאים, כי לא הקדיש עליהם מלחמה בשם ההשכלה. „אצל בראנדשטיטר לוחמת כמעט תמיד הבערות עם הבערות. ההשכלה אינה עוברת בספוריו בתור „התלוצץ", כי חם עליה ומגע ממנה את ההצים המרעלים של יושבי-החשך; ותחת זה בחר להעמיד את הכחות השחורים אלה מול אלה, והם מתנגחים יחד"⁽⁵⁾. הצדיקים בעצמם מפתחים מפני חלומה, מתים ו„נגלולים", ואמונות-ההבל מהרסות בעצמן את שלטון-החשך שנבנה עליהן.

ספוריו של בראנדשטיטר המלאים תאורים נכונים, אם כי מגוזמים לפעמים קצת לשם נחוק, יצאו כבר בשלש מהדורות ותורגמו לאנגלית, רוסית, פולאנית ויהודית. ביחוד הרבנו לקרוא בהם בחשאי בתורי בית המדרש בגאליציה, ורבים מהם נתעוררו לחיים חדשים כבני-השיבה ברוסיה שקראו את ספורי מאפו וסמולנסקין.

(1) הקדמתי לספורי בראנדשטיטר, הוצאת תושיה, תר"ע. (2) הנוטה לראות רק טוב. (3) המניחות. (4) שם. (5) שם.